ABU BAKR MUHAMMAD IBN ZAKARIYA AR ROZIYNING TIBBIYOT VA FALSAFIY ILMGA QO‘SHGAN XISSASI

Ahmedova Dilafro‘z Asqar qizi
Toshkent Kimyo Texnologiya Instituti Yangiyer filiali o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Abu bakr Muhammad ibn Zakariya ar Roziyning tibbiyot ilmi va falsafiy dunyoqarashining tarixidagi o‘rni, yozgan asarlarining juda ahamiyatili ekanligi hamda tibbiy qarashlari ushbu maqolada o‘z aksini topgan.*

Kalit so‘zlar: *Tabobat, Kimyo, Falsafiy dunyoqarash, Ilm-fan, Falsafa tarixi, Tibbiy qarashlari, Tibbiyot etikasi, Alkimyo.*

Roziyning ilmiy merosini birinchi marta o‘rgangan olim Abu Rayhon Beruniydir. Beruniy Roziyning tarjimai holi, dunyoqarashi va asarlarini tadqiq etib, “Muhammad ibn Zakariyo ar-Roziy” (Muhammad ibn Zakariyo ar-Roziy kitoblarining ro‘yxati) asarini yozgan. Roziyning asosiy asarlari o‘rta asrlardayoq G‘arbiy Yevropada mashhur bo‘lgan, ba’zilari lotin va boshqa Yevropa tillariga tarjima qilinib, keng o‘rganilgan. Keyingi davr olimlarining, jumladan, O‘zbekiston olimlari tadqiqotlarida Roziy asarlarining ilmiy jamoatchilikka ma’lum bo‘lmagan qo‘lyozma nusxalari va ularning tarjimalari aniqlanmoqda, ayrim asarlari nashr etilmoqda.

Tadqiqot metodi va metodologiyasi: Biz sizni nafaqat tibbiyotni o‘lik nuqtadan olib chiqqan, balki ko‘plab kashfiyotlar va noyob dori vositalarining rivojlanishiga asos solgan buyuk musulmon olimlari va o‘qituvchilari bilan tanishtirishda davom etamiz. Bugun biz Abu Bakr ar-Roziy haqida gaplashamiz. Aynan u chechak va suvchechak kabi kasalliklarga bag‘ishlangan birinchi asarlarni yozgan. Al-Roziy noorganik va organik kimyo rivojiga ulkan hissa qo‘shgan holda neyroxirurgiya va oftalmologiya sohasida kashshof bo‘ldi. Shu bilan bir qatorda olim falsafa va din masalalariga oid yana bir qancha risolalar yozdi. Abu Bakr Muhammad ibn Zakariya Ar-Roziy (bu uning to‘liq ismi) fors kimyogar, kimyogar, tabib, faylasuf va olim bo‘lgan. Bu musulmon olamining eng buyuk va asl tabiblaridan biri bo‘lib, o‘z ortiga boy meros qoldirgan. U tibbiyot, kimyo, musiqa va falsafa sohalariga fundamental va doimiy hissa qo‘shgan, turli ilmiy sohalarda 184 ga yaqin kitob va maqolalar yozgan. Ar-Roziy fors, yunon va hind tibbiyotidan bilimdon edi. Abu Bakr Muhammad ar-Roziy bo‘lish jarayonida o‘z e'tiborini tibbiyotga qaratishga qaror qildi. U eksperimental tibbiyotning dastlabki tarafdori edi va pediatriyaning otasi hisoblanadi va neyroxirurgiya va oftalmologiyada kashshof bo‘ldi. Qizig‘i shundaki, bu kasalliklarning klinik belgilaridan foydalanib, chechak va qizamiqni birinchi bo‘lib ajratgan Roziy edi. Keyinchalik o‘z kasbiy mahorati tufayli Rey va Bag‘dod shifoxonalarining bosh shifokori bo‘ldi.

Hayoti davomida sayohat qilgan ar-Roziy butunlay boshqa fanlardan talabalarni jalb qildi, ularni moddiy farovonligidan qat'i nazar, o‘z bemorlarining manfaati uchun rahm-shafqatli bo‘lishga undadi. Arab tibbiyotining bo‘lajak yoritgichi 865 yil 28 avgustda tug‘ilgan va 925 yil 6 oktyabrda vafot etgan. Fors tilidan tarjima qilingan uning nomi "jannat shahri, Raga deb nomlangan qadimiy shahar" degan ma'noni anglatadi. U (Ibn Sino kabi) o‘z ishini aynan shu shaharda olib borgan. 30 yoshida u alkimyoni o‘rganishni to‘xtatdi, chunki uning tajribalari ko‘z kasalligini keltirib chiqardi. Al-Beruniyning fikricha, bu fakt tibbiyotni o‘rganishga turtki bo‘lib xizmat qilgan. Al-Roziy - neyroxirurgiya, oftalmologiya va tibbiyotning boshqa sohalarida kashshof Ar-Roziy 192 hijriy yilda Marvda tug‘ilgan tabib va faylasuf Ali ibn Rabbon At-Tabariy yoki Ali ibn Sala nomi bilan mashhur bo‘lgan Ali ibn sala Rabban At-Tabariy qo‘li ostida tibbiyotni o‘rgangan. Chechak va qizamiq Bag‘dod kasalxonasining bosh shifokori sifatida Ar-Roziy chechakning birinchi ma'lum bo‘lgan ta'rifini tuzgan: chechak qon "qaynayotgan" va infektsiyalangan bo‘lib, bug‘larning tashqariga chiqishiga sabab bo‘lganida paydo bo‘ladi. Shunday qilib, balog‘atga yetmagan qon (terida paydo bo‘ladigan nam ekstraktlar kabi ko‘rinadi) yetuk sharob rangiga boy qonga aylanadi. Bu bosqichda chechak asosan "sharobda topilgan pufakchalar" (pufakchalar) ko‘rinishida namoyon bo‘ladi. Bu kasallik boshqa paytlarda ham paydo bo‘lishi mumkin (faqat bolalik davrida emas).

Birinchi bosqichda undan (kasal odamdan) uzoqroq turish yaxshidir, aks holda bu kasallik epidemiyaga aylanishi mumkin.

Ushbu tashxis Britannica Entsiklopediyasi (1911) tomonidan tasdiqlangan, unda shunday deyilgan: " Kasallikning dastlabki mavjudligi haqidagi eng ishonchli bayonotlar 9-asrda fors shifokori Rasesning hisoblarida mavjud bo‘lib, uning alomatlarini aniq tasvirlab, patologiyani quyidagicha izohlagan. gumoral yoki fermentativ nazariya va uni davolash bo‘yicha ko‘rsatmalar berdi "Ar-Roziyning “Al-Judari va al-hasba” kitobi chechak va qizamiqni butunlay boshqa kasalliklar deb ta’riflagan birinchi asardir. U lotin va boshqa Yevropa tillariga o‘ndan ortiq marta tarjima qilingan. Dogmatizmning yo‘qligi va Gippokratning klinik kuzatishlarga tayanishi Ar-Roziyning tibbiy usullaridan dalolat beradi.

Chechakning otilishidan oldin uzoq davom etadigan isitma, bel og‘rig‘i, burunning qichishi va uyqu paytida dahshatli tushlar paydo bo‘ladi. Bu bemorning butun tanasida isitma va qichishish bilan birga keladigan sezilarli bel og‘rig‘i bilan birga uning yondashuvining eng o‘tkir belgilaridir. Yuzning shishishi paydo bo‘ladi.

Odam butun vujudi bo‘ylab og‘irlik va qattiq tashvishni boshdan kechiradi, bu uning ko‘p cho‘zilib, esnashida ifodalanadi. Tomoq va ko‘krak qafasidagi og‘riqlar, nafas olish va yo‘talish qiyinlashadi. Qo‘shimcha simptomlar: quruq nafas, qalin tupurik, ovozning xirillashi, boshdagi og‘riq va og‘irlik, tashvish, ko‘ngil aynish. Umuman olganda, odam butun tanasida issiqlikni boshdan kechiradi va yo‘g‘on ichak yallig‘lanadi.

Allergiya va isitma Al-Roziy, shuningdek, "allergik astma" ni kashf etgani, allergiya va immunologiya bo‘yicha ilmiy maqolalar yozgan, rinit ko‘rinishini tushuntirgan birinchi shifokor bo‘lishi bilan mashhur.

Tibbiyot etikasi Professional darajada Ar-Roziy o‘z izdoshlari va jahon ilmiy tibbiyot hamjamiyatiga ko‘plab amaliy, ilg‘or tibbiy va psixologik g‘oyalarni qoldirdi. U shahar va qishloqlarni kezib, “burun teshigini sotuvchi” va “dori-darmon” qilayotgan sharlatanlar va soxta shifokorlarga qarshi chiqdi. Shu bilan birga, u hatto oliy ma'lumotli shifokorlar ham barcha tibbiy savollarga javob bera olmasligi va barcha kasalliklarni mutlaqo davolashga qodir emasligi haqida ogohlantirishdan charchamasdi. Xizmatda ko‘proq foydali bo‘lish va ularning da'vatiga sodiqroq bo‘lish uchun Ar-Roziy amaliyotchilarga doimiy ravishda tibbiy kitoblarni o‘rganish va yangi ma'lumotlar bilan tanishish orqali ilg‘or bilimlardan xabardor bo‘lishni maslahat berdi.

U davolanadigan va davolab bo‘lmaydigan kasalliklarni ajratdi. Ikkinchisiga kelsak, u saraton va moxovning rivojlangan holatlarida, agar ularni davolay olmasa, shifokorni ayblash kerak emasligini ta'kidladi. “ Tabibning maqsadi , - deb yozadi Ar-Roziy o‘zining tibbiy etikaga bag‘ishlangan asarida, - hatto dushmanlarimizga, hatto do‘stlarimizga ham yaxshilik qilishdir. Mening kasbim o‘z hamkasblarimizga zarar yetkazishni taqiqlaydi, chunki u insoniyatning farovonligi va farovonligi uchun yaratilgan va Xudo shifokorlarga o‘limga olib keladigan dori-darmonlarni yaratmaslikka qasamyod qilgan.

Tibbiyot bo‘yicha kitoblar va maqolalar “Fozil hayot” to‘qqiz jilddan iborat monumental tibbiy ensiklopediyadir. Hozirgacha u butun Evropadagi eng mashhur va asosiy hisoblanadi. Unda yunon faylasuflari Aristotel va Platonning fikrlari va tanqidlari, shuningdek, ko‘plab mavzular bo‘yicha innovatsion qarashlar mavjud. Faqat ushbu kitob tufayli ko‘plab olimlar o‘rta asrlarning eng buyuk tabibi Ar-Roziy faoliyati bilan tanishdilar. Al-Haviy - bu rasmiy tibbiy ensiklopediya emas, balki Al-Roziyning o‘limidan keyingi ish kitoblari to‘plami bo‘lib, unda boshqa kitoblardan to‘plangan bilimlar, shuningdek, o‘zining klinik tajribasiga asoslangan kasalliklar va davolash usullari haqidagi original kuzatishlar mavjud.

Bu chechakka oid eng qadimgi monografiyani o‘z ichiga olganligi bilan ahamiyatlidir. Asar 1279 yilda Charlz Anjou tomonidan ishlagan sitsiliyalik-yahudiy shifokori Faraj Ben Salim tomonidan lotin tiliga tarjima qilingan Kitob Galenning qarashlarini tanqid qiladi. Misol uchun, Al-Roziy Galenning siydik chiqarish haqidagi ta'riflari noto‘g‘ri ekanligini aytdi, chunki u faqat uchta holatni ko‘rgan, Roziy esa Bag‘dod va Rayadagi musulmon kasalxonalarida yuzlab bunday holatlarni o‘rgangan.

Keng aholi uchun tibbiy maslahatchi Ar-Roziy, ehtimol, keng ommaga mo‘ljallangan uy tibbiy qo‘llanmasini (tibbiy qo‘llanma) ongli ravishda yozgan birinchi fors shifokori bo‘lgan. U buni kambag‘allarga, sayohatchilarga va shifokor bo‘lmaganda keng tarqalgan kasalliklarni davolash uchun ushbu kitobga murojaat qilishi mumkin bo‘lgan oddiy fuqarolarga bag‘ishladi. Bu ish, albatta, tarix uchun alohida qiziqish uyg‘otadi, chunki bunday kitoblar 20-asrgacha juda mashhur edi. Ar-Roziy o‘zining 36 bobida dorixonada, bozorda, yaxshi jihozlangan oshxonalarda va hatto harbiy lagerlarda ham topish mumkin bo‘lgan parhezlar va dori tarkibiy qismlarini tasvirlab bergan. Shunday qilib, har bir aqlli odam uning ko‘rsatmalariga amal qilishi va to‘g‘ri retseptni tayyorlashi mumkin edi.

Al-Roziy - neyroxirurgiya, oftalmologiya va tibbiyotning boshqa sohalarida kashshof Ar-Roziyning tibbiyotga oid kitobining Kolofon (tasmasi) Jamoat mulki U isitmali bosh og‘rig‘i uchun “Dun (yog‘li ekstrakti) atirgulining 2 qismi, sirkaning 1 qismi bilan aralashtiriladi, unga bir parcha zig‘ir matosi botirib, peshonaga bosiladi” deb buyurdi. Laksatif sifatida u 7 dram quritilgan binafsha gullarni 20 dona nok bilan, mayizlangan va yaxshilab aralashtiriladi, keyin suziladi. Bu filtratga ichimlik uchun 20 dram shakar qo‘shing. Ko‘zlarni davolovchi vosita sifatida u mirra, za'faron va xushbo‘y hidni, har biri 2 dramdan, 1 dram sariq mishyak tabletkalari bilan aralashtirilgan holda olishni maslahat berdi.

Har bir tabletka yetarli miqdorda koriander suvida eritiladi va ko‘z tomchilari sifatida ishlatiladi. Bolalar kasalliklari Ar-Roziy pediatriyaning otasi hisoblanadi. Tibbiyotning mustaqil sohasi sifatida pediatriyaga bag‘ishlangan birinchi kitob muallifi Alkimyo Roziy bir qancha kimyoviy asboblarni ishlab chiqdi, ular hozir ham qo‘llanilmoqda. U vitriolni quruq distillash orqali sulfat kislotani kashf etishga olib kelgan distillash va ekstraksiya texnikasini takomillashgani ma'lum. Bu kashfiyotlar boshqa islom kimyogarlari uchun yo‘l ochdi, jumladan, Jobir Ibn Hayyon tomonidan boshqa turli mineral kislotalarni topishga yordam berdi . Al-Roziy o‘rta asrlardagi islom jamiyatida alkimyo va kimyo sohalarida kashshof sifatida birinchi bo‘lib kerosin va neftni distillash bilan shug‘ullangan. Al-Roziy mo‘'jizalar mavjud degan fikrni rad etmasa ham, uning alkimyo ombori fors mahsulotlari bilan boyitilgan. U birinchi navbatda intellektual yoki mexanik yondashuvdan ko‘ra neoplatonik sabab-oqibat tushunchasi bo‘lgan "dominant" shakllar yoki ob'ektlar tushunchasiga tayangan. Al-Roziy alkimyosi sho‘rlanish va yonuvchanlik kabi empirik fazilatlarni keltirib chiqaradi. Bu xususiyatlar olov, suv, tuproq va havo kabi elementlarning an'anaviy tarkibi bilan osonlikcha tushuntirilmaydi.

Falsafa qarashlari - Roziy malakali tabib ham borliqning asosiy masalalarini yaxshi bilgan faylasuf bo‘lishi kerak, deb hisoblardi. U Evklid fazosi va mexanik vaqtning absolyutizmini odamlar yashaydigan dunyoning tabiiy asosi deb e'lon qildi, lekin mavjud cheksizliklar dilemmasini bu qarashni Demokritning atom nazariyasi bilan sintez qilib, materiyaning bo‘linmas shaklida mavjudligini tan oldi va *tushunarsiz kvantlar*. Uning g‘oyalari *Jon Dalton va Maks Plank* kabi yevropalik olimlarning kashfiyotlari natijasida olingan tizimlarga hayratlanarli darajada yaqin bo‘lib chiqdi. Ar-Roziy erkin fikrlaydigan faylasuf sifatida tanilgan, chunki u qadimgi yunon falsafasi va falsafasi bo‘yicha yaxshi ta’lim olgan, garchi uning kimyoga bo‘lgan yondashuvi juda tabiiydir. Qolaversa, u o‘sha davrning boshqa ko‘plab islom ulamolari kabi musiqa nazariyasini ham yaxshi bilgan.

Tibbiyotdagi haqiqat erishib bo‘lmaydigan maqsaddir va kitoblarda tasvirlangan san'at tajribali va o‘ychan shifokorning bilimidan ancha past. Xulq-atvorning olijanobligi, do‘stona munosabati va pokligi murakkab savollar va ilmiy daqiqalar haqida chuqur o‘ylay oladigan kishilarda namoyon bo‘ladi. Inson sevgiga berilmasdan oldin o‘zini himoya qilishga, yiqilganida esa ruhini tozalashga shoshilishi kerak. Narsisistik odam, qoida tariqasida, o‘zini ulug‘lamasligi va tengdoshlaridan ustun bo‘ladigan darajada behuda bo‘lmasligi kerak. U o‘zini tengdoshlaridan yoki o‘zidan va o‘z hamkasblaridan boshqalar oldida past bo‘ladigan darajada pastga tushirmasligi kerak. Agar u bu nasihatga amal qilsa, narsisizm va pastkashlik tuyg‘ularidan xalos bo‘ladi va odamlar uni o‘zini chinakam biluvchi deb atashadi. Hasad haqida so‘ralganda, Roziy shunday javob berdi: Bu nafsda baxillik va ochko‘zlikning to‘planishi, qalbga jiddiy zarar yetkazuvchi kasalliklardandir deb takidlab o‘tadi alloma. Yuqorida keltirilgan asosli ma’lumotlarga tayanadigan

bo‘lsak Abu bakr Muhammad ibn Zakariya ar Roziyning tibbiyot ilmi va falsafiy dunyoqarashining tarixidagi o‘rni juda muhim bugun ham kelajakda ham allomaning buyuk ilmi o‘rganish muhim masuliyatdir.

Foydalangan adabiyotlar:

1.Karimov U. I. Neizvestnoye sochineniye ar Razi “Kniga tayni tayn”, T,1957;
2. Kadirov A.A., Saipov U.T., Abu Bakr Razi, T., 1963;
3.Usmanov M.A., Zakariyya arRazi, v knige „Iz filosofskogo naslediya narodov Vostoka“, T., 1972;
4.Abu Bakr Roziy va uning shogirdi yozib qoldirgan kasalliklar tarixi, T,1974;
5.Karimov S.U., IX—XI asrlarda kimyo va dorishunoslik fanlari taraqqiyotida Markaziy Osiyo olimlarining o‘rni, T., 2002.